

УДК 330.354:338.434

Державна підтримка зернового ринку як перспективного джерела економічного зростання

Назаренко Г.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри оподаткування
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

У статті обґрунтована необхідність перегляду пріоритетів державної підтримки на користь виробництва й експорту зернових культур. Аргументовано, що поряд з негативними тенденціями розвитку промисловості та слабким розвитком інновацій саме цей сектор національного господарства може стати потужним джерелом економічного зростання. Визначено основні проблеми зернового ринку. Надано рекомендації до вдосконалення державного регулювання виробництва й експорту зернових культур.

Ключові слова: зерновий ринок, експорт, економічне зростання, інфраструктура зернового ринку, податкові пільги, пряма бюджетна підтримка.

Nazarenko A.V. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ЗЕРНОВОГО РЫНКА КАК ПЕРСПЕКТИВНОГО ИСТОЧНИКА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

В статье обоснована необходимость пересмотра приоритетов государственной поддержки в пользу производства и экспорта зерновых культур. Аргументировано, что наряду с негативными тенденциями развития промышленности и слабым развитием инноваций именно этот сектор национальной экономики может стать мощным источником экономического роста. Определены основные проблемы зернового рынка. Даны рекомендации к совершенствованию государственного регулирования производства и экспорта зерновых культур.

Ключевые слова: зерновой рынок, экспорт, экономический рост, инфраструктура зернового рынка, налоговые льготы, прямая бюджетная поддержка.

Nazarenko G.V. STATE SUPPORT OF THE GRAIN MARKET AS A PROMISING SOURCE OF ECONOMIC GROWTH

The article is devoted to the problems of the necessity to review the priorities of state support in favor of the crops' production and export. Proved that along with the negative trends of the industry and weak development of innovation this sector of the national economy can be a powerful source of economic growth. The main problems of the grain market are defined. Recommendations to improve state regulation of production and export crops are given.

Keywords: grain market, exports, economic growth, infrastructure of the grain market, tax incentives, direct budget support.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Неупереджений погляд на сучасне соціально-економічне становище в Україні свідчить про повільний розвиток її економіки, який не має ґрунтового інноваційного базису. Низька ефективність української інноваційної політики зводить нанівець будь-які намагання до підвищення рівня її міжнародної конкурентоспроможності. В таких умовах проблема визначення своєї ніші в глобальній економічній системі особливо гостро постає перед Україною. Правильно здійснивши розстановку пріоритетів державної підтримки, «зробивши ставку» на ті галузі, щодо продукції яких має місце дефіцит глобальної пропозиції (незадоволеність глобального попиту), наша країна забезпечить підґрунтя довгострокового економічного зростання і матиме можливість

посісти гідне місце в системі глобального перерозподілу.

З цієї точки зору перспективними виявляються погляди вчених, які є прихильниками ідеї поживлення економічного зростання України за рахунок відновлення її статусу «житниці». Дійсно, наша країна володіє унікальним природним ресурсом – родючим чорноземом, значні запаси якого надають змогу задовольнити не лише внутрішній, але й споживчий попит зарубіжних країн. Тому в умовах все більш зростаючої кількості населення планети та поступового підвищення цін на продовольство (в світовому масштабі) Україна має реальні шанси на успіх у боротьбі за лідерство на світовому ринку зерна.

Це вимагає серйозних трансформацій всього національного агропромислового

комплексу (далі – АПК) та пристосування його до сучасних вимог ЄС і світу. Численні проблеми в сфері вирощування та експорту зерна (серед яких – техніко-технологічна відсталість АПК; недосконала інфраструктура ринку зерна; відсутність дієвої державної підтримки малого фермерства й ефективного господарювання; посилення інтересу інвесторів у використанні українських сільськогосподарських угідь для вирощування сировини для біопалива (що виснажує ґрунт й робить його малопродатним для вирощування продовольства); неефективність державного регулювання експорту зернових тощо) вимагають виваженої державної підтримки цього сектору сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної підтримки АПК посідають вагомe місце в роботах науковців (І. Банєва [1], М. Бородіна [2], П. Гайдуцький [3], Т. Дзюбенко [4], О. Лупенко [5], В. Месель-Веселяк [6], Ю. Маханьова [7], І. Оносова [8], Т. Осташко [9], Н. Потапова [10], П. Саблук [11], Л. Тулуш [12], М. Федоров [11] та ін.), дослідження яких присвячені як загальним тенденціям розвитку агропромислового виробництва, так і його високому експортному потенціалу, а також питанням інфраструктури та логістики на зерновому ринку. Хоча зазначена проблематика в цілому є досить дослідженою, суттєве послаблення пільгових режимів оподаткування у 2015–2016 рр. та очікуване скасування спецрежиму ПДВ з 1 січня 2017 р. (що широко обговорюється як

в науковій спільності, так і в різних засобах масової інформації), яке відбувається на тлі безспірних успіхів, що протягом останніх років демонструє ця галузь, переводить питання державної підтримки виробництва й експорту зерна до злободенних проблем сьогодення. А невирішені проблеми з виробництва й експорту зернових обумовлюють актуальність теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності випереджаючої державної підтримки виробництва та експорту зерна як потужного джерела економічного зростання в умовах інноваційного застою. Це вимагає дослідження результатів діяльності сільгосппідприємств; визначення основних проблем зернової галузі; аналізу чинних заходів державної підтримки та стимулювання, що застосовуються щодо суб'єктів цього ринку; надання рекомендацій для поліпшення ефективності заходів державної політики на ринку зерна та подолання проблем у сфері виробництва та експорту зернових культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років сільське господарство України демонструє стабільні успіхи, здійснюючи немалий вклад в економічний розвиток держави (табл. 1).

Причому це відбувається поряд із поступовим погіршенням результатів функціонування промислового сектору національного господарства (табл. 2).

Таблиця 1

Міжнародні порівняння результатів функціонування сільського господарства

Країна (регіон)	Період, рік										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Валова додана вартість, створена сільським господарством, % від ВВП											
Світ	4,4	4,1	4,0	4,0	3,9	3,9	4,0	3,9	4,0	3,9	н/д
ЄС	1,8	1,7	1,7	1,6	1,5	1,6	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6
США	1,2	1,1	1,1	1,2	1,1	1,2	1,4	1,2	1,5	1,3	н/д
Японія	1,2	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	н/д
Китай	11,7	10,7	10,4	10,3	9,9	9,6	9,5	9,5	9,4	9,2	9,0
Україна	10,4	8,7	7,5	7,9	8,3	8,3	9,5	9,1	10,2	11,8	14,0
Експорт сільгосппродукції, % від загального експорту товарів											
Світ	6,9	6,6	6,9	7,2	8,4	8,0	8,2	8,4	8,6	8,7	9,4
ЄС	7,7	7,5	7,7	8,1	9,2	8,7	9,0	9,2	9,6	9,5	9,5
США	7,4	7,2	8,2	9,5	10,2	9,8	10,0	10,2	10,2	10,4	10,1
Японія	0,5	0,5	0,5	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,8
Китай	3,2	2,9	2,7	2,5	2,9	2,8	2,9	2,7	2,7	2,7	2,8
Україна	12,4	12,0	12,6	16,0	23,8	19,2	18,6	25,9	26,8	30,7	38,3

Джерело: складено за даними Світового банку [13] та Державної служби статистики [14]

Отже, поступово посилюється роль сільськогосподарства як джерела економічного зростання. Переважання в структурі експорту сільгосппродукції України (яка в цілому посідає друге місце після недорогочінних металів та виробів з них) експорту зернових культур (табл. 3) та переважання виробництва зернових та зернобобових культур

серед продукції рослинництва протягом всього часу незалежності України обґрунтовує необхідність державної підтримки цього сектору АПК.

Разом з тим слід вказати на існування низки проблем, пов'язаних з виробництвом та експортом зернової продукції. Передусім – це низька врожайність сільгоспкультур (табл. 4).

Таблиця 2

Результати діяльності сільськогосподарських та промислових підприємств України

Вид економічної діяльності	Період, роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Зайняте населення, тис. осіб						
Сільське, лісове та рибне господарство	3115,6	3410,3	3308,5	3389,0	3091,4	2870,6
Промисловість	3461,5	3352,7	3236,7	3170,0	2898,	2573,9
Кількість збиткових підприємств, у відсотках до підсумку						
Сільське, лісове та рибне господарство	30,5	17,0	21,7	20,1	15,8	11,5
Промисловість	41,3	37,4	37,6	36,1	36,7	27,1
Рентабельність операційної діяльності, %						
Сільське, лісове та рибне господарство	22,9	23,2	21,7	11,3	20,6	41,7
Промисловість	3,5	4,7	3,4	3,0	1,6	0,9
Валова додана вартість, у відсотках до підсумку, с. 35						
Сільське, лісове та рибне господарство	8,4	9,4	9,0	9,9	11,7	14
Промисловість	25,3	25,2	24,8	22,7	23,5	23,6
ВВП, у відсотках до підсумку						
Сільське, лісове та рибне господарство	7,4	8,2	7,8	8,8	10,2	11,9
Промисловість	19,1	18,4	18,2	16,8	17,2	16,9

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [14]

Таблиця 3

Товарна структура експорту з України¹

Назва товару	Період, рік						Січень-серпень 2016
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
% від загального експорту товарів							
Живі тварини; продукти тваринного походження	1,5	1,4	1,4	1,7	1,9	2,2	2,0
Продукти рослинного походження	7,8	8,2	13,5	14,2	16,2	20,9	20,8
з них зернові культури	4,8	5,3	10,3	10,2	12,1	15,9	16,2
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5,1	5,0	6,2	5,6	7,1	8,7	11,0
Готові харчові продукти	5,0	4,3	5,1	5,6	5,7	6,5	6,3
Недорогочінні метали та вироби з них	34,0	32,6	27,8	28,1	28,3	24,8	23,9
з них чорні метали	28,8	27,3	22,6	23,0	23,9	21,2	20,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [14]

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Крім того, значна частка сільгоспугідь зосереджена «в руках» великих приватних власників, які в гонитві за прибутками не зацікавлені у продуманому веденні господарства (культування ґрунту, розумне внесення мінеральних добрив, «надання відпочинку» ріллі тощо) та мають на меті лише миттєве отримання валютної виручки.

З цієї точки зору занепокоєння викликає поступове збільшення посівних площ під технічні культури поряд із загальним скороченням посівних площ України (табл. 5).

Окрім цього, має місце:

- низький рівень забезпеченості сільгосп-підприємств необхідною технікою (у 2015 р. цей показник становив лише 17,5% [14]);
- недорозвинена річкова інфраструктура (недостатньо глибоке русло р. Дніпро унемож-

ливає транспортування річковими шляхами суден великого вантажу; значна залежність від погодних умов, які є завадою навігації у зимовий період, що є найбільш вигідним для експорту зернових з точки зору ціни; неоптимальна система роботи шлюзів та розвідних мостів;

- недостатньо ефективна залізнична інфраструктура (висока зношеність вагонів-хоперів, що використовуються для перевезення зерна, недосконала система розподілу таких вагонів, необґрунтована система тарифів на перевезення вантажів (внаслідок якої приватні перевізники змушені сплачувати повну вартість як за повні (завантажені зерном), так і за пусті (після відвантаження зерна до портів терміналів));

- недостатня кількість спеціальних автомобільних доріг для перевезення великих ванта-

Таблиця 4

Врожайність зернових культур, кг/га²

Країна (регіон)	Період, рік										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Світ	3278,9	3292,6	3377,7	3548,2	3570,9	3571,4	3660,6	3660,7	3897,1	3886,2	н/д
ЄС	4838,8	4698,5	4589,4	5232,2	5081,2	4975,7	5146,3	4978,8	5331,0	5449,3	н/д
США	6451,0	6400,2	6704,3	6620,0	7236,2	6987,6	6818,9	5924,8	7340,4	7637,4	н/д
Японія	6154,3	5852,5	6062,2	6262,6	5919,5	5853,6	6012,3	6134,3	6105,4	6080,3	н/д
Китай	5224,6	5424,3	5319,9	5547,6	5447,5	5526,7	5701,0	5829,7	5889,4	5886,4	н/д
Україна	2623,0	2427,8	2206,9	3487,3	3004,1	2726,8	3754,1	3157,8	4031,4	4400,8	4110

Джерело: складено за даними Світового банку [13] та Державної служби статистики України [14]

Таблиця 5

Посівні площі сільськогосподарських культур

Період, рік ³	Уся посівна площа, тис. га	У тому числі, % до загального підсумку			
		зернові та зернобобові культури	технічні культури	картопля та овоче-баштанні культури	кормові культури
1990	32406,0	45,0	11,6	6,4	37,0
1995	30963,2	45,7	12,1	7,0	35,2
2000	27173,3	50,2	15,4	8,4	26,0
2005	26043,6	57,6	20,2	7,8	14,4
2010	26951,5	56,0	27,1	7,3	9,6
2011	27670,5	56,8	26,9	7,3	9,0
2012	27801,3	55,6	28,3	7,3	8,9
2013	28329,3	57,2	27,8	6,9	8,1
2013	27573,1	56,9	28,0	7,0	8,2
2014	27239,1	54,3	31,0	7,0	7,7
2015	26901,8	54,8	31,0	6,8	7,4

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [14]

² Пшениця, рис, кукурудза, ячмінь, овес, жито, просо, сорго, гречка, і змішані зерна.

³ Дані за 2013-2015 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя; за 2014-2015рр. – також без урахування частини зони проведення антитерористичної операції.

Таблиця 6
Загальні витрати держави на сільське, лісове, рибне господарство та мисливство, млн. дол. США у поточних цінах

Країна	Період, рік												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015		
Австрія	1781,7	1747,5	1764,3	2017,4	1959,1	1784,8	1805,5	1671,6	1798,8	1811,1	н/д		
Бельгія	278,3	250,0	285,4	357,7	308,3	315,3	265,9	290,8	319,8	238,0	н/д		
Болгарія	293,5	387,3	364,5	364,7	293,7	214,9	672,8	738,6	734,3	739,2	890,8		
Велика Британія	5827,3	5854,8	5996,7	4912,1	4089,3	4273,9	4607,9	3998,1	3836,4	3965,6	н/д		
Греція	н/д	130,5	350,4	257,8	1266,9	378,8	298,9	295,5	354,5	398,0	н/д		
Данія	309,8	339,2	333,8	483,5	582,0	426,9	730,0	674,5	567,1	604,9	529,9		
Естонія	77,1	100,1	175,6	179,1	224,4	118,9	150,3	148,8	170,6	129,2	н/д		
Ірландія	1322,4	1296,6	1748,4	3303,3	1445,8	1145,3	1060,1	994,8	979,0	995,7	н/д		
Ісландія	208,6	196,4	230,4	200,0	143,1	147,4	160,3	157,4	148,0	154,5	140,2		
Іспанія	6987,8	7318,7	8791,0	10010,6	8225,4	7056,5	6852,0	5314,2	5356,1	5159,7	4665,8		
Італія	7069,8	8840,3	8671,9	8797,7	8668,6	7981,0	8899,6	6477,0	6555,1	6579,3	н/д		
Кипр	235,8	222,5	235,1	295,0	206,2	222,0	212,4	177,4	180,8	168,0	н/д		
Латвія	н/д	н/д	287,3	572,6	319,9	336,5	104,8	151,6	130,7	149,9	н/д		
Литва	286,6	373,0	522,1	561,2	507,9	459,6	456,8	421,2	429,8	431,1	н/д		
Люксембург	166,4	169,7	189,8	196,3	242,7	236,6	270,8	233,0	229,3	229,6	209,6		
Мальта	67,6	67,9	65,0	69,1	68,3	62,1	60,8	56,5	52,9	43,6	н/д		
Нідерланди	1370,4	1561,8	1612,3	1850,1	2179,6	2056,8	1782,2	1421,1	1342,3	741,6	454,7		
Німеччина	7350,9	7102,9	7214,2	7697,7	7253,0	7239,3	7723,6	6654,3	7179,1	7347,5	6368,3		
Норвегія	2097,8	2146,3	2392,5	2722,7	2521,2	2754,6	2991,3	2932,2	3078,3	2861,1	2303,3		
Польща	2823,7	3177,1	3450,2	4862,1	3530,0	3821,5	3819,6	3180,7	2844,1	2121,1	н/д		
Португалія	969,3	966,1	861,0	873,7	897,9	835,4	847,8	614,7	870,7	886,2	н/д		
Румунія	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	2146,8	1724,5	1725,9	н/д	н/д		
Словаччина	656,8	692,9	845,6	1171,8	1487,8	1357,9	1356,4	1178,5	1074,2	н/д	н/д		
Словенія	246,6	284,7	311,6	403,6	341,4	246,5	263,9	205,8	291,1	216,3	н/д		
Угорщина	1425,2	1415,5	1629,6	1105,3	1044,6	614,3	724,8	632,4	621,0	847,5	н/д		
Фінляндія	2345,4	2465,1	2574,5	2714,3	2603,3	2560,1	2766,4	2440,0	2389,9	2339,0	н/д		
Франція	9169,0	9556,7	10317,0	11254,3	11344,1	11182,1	11040,4	5760,0	5625,6	5788,5	н/д		
Чеська республіка	1649,4	1875,6	2350,7	2794,9	2966,7	2605,1	2671,3	2403,0	2174,7	2401,2	1888,6		
Швейцарія	3760,3	3719,2	3904,6	4160,9	4306,5	4447,3	5275,8	5040,2	5106,5	н/д	н/д		
Швеція	876,9	818,1	776,2	961,4	823,5	910,0	982,2	928,1	975,6	914,2	н/д		
Канада	н/д	н/д	н/д	н/д	6888,9	8019,5	8508,5	7597,4	6132,3	6037,4	н/д		
Китай	н/д	н/д	44754,3	65394,1	98375,1	120077,7	153797,3	189690,3	215462,7	230715,1	н/д		
Японія	60453,8	51659,3	51672,1	58996,0	66685,0	70231,4	77463,8	79980,4	69135,5	58990,2	н/д		
Україна	739,9	1026,3	1363,2	1828,4	806,8	923,3	959,2	936,9	964,0	493,7	277,5		

Джерело: складено за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН [17]

Таблиця 7

Витрати Зведеного бюджету України на сільське, лісове, рибне господарство та мисливство

Період, рік	Напрямам витрат							
	Всього		Сільське господарство		Лісове господарство та мисливство		Рибне господарство	
	млн. грн.	% до загального підсумку	млн. грн.	% до загального підсумку	млн. грн.	% до загального підсумку	млн. грн.	% до загального підсумку
2007	8037,74	3,56	7549,17	3,34	366,83	0,16	121,74	0,05
2008	9630,49	3,11	8918,37	2,88	567,56	0,18	144,56	0,05
2009	6285,64	2,04	5797,82	1,89	378,00	0,12	109,82	0,04
2010	7326,91	1,94	6720,31	1,78	457,54	0,12	149,06	0,04
2011	7642,81	1,83	6930,72	1,66	567,14	0,14	144,95	0,03
2012	7486,34	1,52	6659,92	1,35	639,96	0,13	186,46	0,04
2013	7705,12	1,52	6914,16	1,37	637,31	0,13	153,65	0,03
2014	5868,38	1,12	5245,01	1,00	485,11	0,09	138,26	0,03
2015	6062,74	0,89	5461,54	0,80	475,90	0,07	125,30	0,02

Джерело: складено автором на підставі Звітів про виконання Державного та місцевих бюджетів України за 2007–2015 рр. [18]

жив, що призводить до систематичної руйнації доріг загального призначення [10; 15; 16];

- висока частка зерносховищ «старого» зразка, які характеризуються високою енергетичною трудомісткістю, низьким рівнем механізації, застарілими приймальними пристроями, недостатньою забезпеченістю лабораторіями для визначення якості зерна [8; 15] тощо.

Подолання зазначених проблем полягає, передусім, у виваженій державній підтримці сільського господарства, зокрема за рахунок прямого фінансування з Держбюджету, обсяги якого в Україні є суттєво нижчими порівняно з багатьма іншими країнами (табл. 6).

Суттєве скорочення обсягів фінансування у дол. США у 2014–2015 рр. пояснюється різкою девальвацією гривні до долара США, а також скороченням витрат на сільське господарство в загальному обсязі витрат держави (табл. 7).

У якості альтернативного шляху державної підтримки сільського господарства доцільно розглядати інструменти податкової політики, застосування яких попереджує надмірне навантаження на бюджет, за рахунок непрямого впливу податкових важелів на суб'єктів податкового регулювання. Чи не найбільш ефективним з усіх інструментів податкової підтримки сільського господарства в Україні виявляється спеціальний режим оподаткування ПДВ та фіксований сільськогосподарський податок (далі – ФСП). Запроваджені у 1999 р.⁴, вони дозволяли аграріям, відповідно, акумулювати на спеціальному рахунку суми ПДВ, нараховані щодо операцій з продажу товарів власного виробництва, а з іншого – сплачувати ФСП за ставками, встановленими до грошової оцінки сільгоспугідь.

Наведені раніше дані (див. табл. 1–2) свідчать про випереджаючий розвиток сільського, лісового та рибного господарства, що зумовлене, в тому числі, дією спецрежимів. В той же час слід вказати на поступове обмеження податкових пільг для аграріїв. Стосовно ФСП – скасування з 2003 р. права платників на погашення податкових зобов'язань у вигляді поставок сільгосппродукції; з 2005 р. – підвищення порогу обсягів реалізації сільгосппродукції, що надає право на сплату ФСП (з 50% до 75%), зменшення кількості подат-

⁴ З 1999р. спецрежим ПДВ регулюється Указом Президента «Про підтримку сільськогосподарських товаровиробників» №1328/98, з 2000 р. – Законом України «Про податок на додану вартість» №168/97-ВР, з 2011 р. – Податковим кодексом України №2755-VI. Сплата ФСП з 1999 р. регулюється Законом України «Про фіксований сільськогосподарський податок» №320-XIV, з 2011 р. – Податковим кодексом України №2755-VI.

ків, в рахунок яких він сплачується (зокрема – відновлення сплати пенсійних внесків); з 2007 р. – скасування звільнення від оподаткування податком з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів; з 2011 р. – виключення з кола платників тих, у яких понад 50% доходу отримано від реалізації декоративних рослин, диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра; з 2015 р. (ФСП включено до складу єдиного податку) – необхідність корегування податкової бази на індекс інфляції та трикратне підвищення податкових ставок; з 2016 р. – чергове збільшення ставок.

Щодо спецрежиму ПДВ, – це підвищення з 2009 р. порогу вартості постачання сільгосппродукції до 75% (раніше – 50%), що надає право на користування спецрежимом; з 2016 р. – необхідність спрямування частини коштів від ПДВ до держбюджету (раніше 100% суми залишалося в розпорядженні сільгоспвиробників)⁵. Крім того, скорочено часові межі застосування спецрежиму – до 1 січня 2017 р. (раніше – до 1 січня 2018 р.).

Враховуючи зменшення обсягів прямого бюджетного фінансування, обмеження й подальше скасування податкових пільг може завдати серйозного удару по сільгоспвиробникам. Адже, по-перше, скоротиться сума інвестицій, здійснюваних за рахунок вивільнених від оподаткування коштів, по-друге, зменшаться обігові кошти, частину яких необхідно буде спрямовувати на інвестиції, що раніше фінансувалися «за рахунок» податкових пільг. Результатом цього може стати скорочення обсягів виробництва сільгосппродукції (що в подальшому загрожує як скороченням обсягів її експорту, так і підвищення імпорту продуктів харчування за цінами, вище вітчизняних), підвищення рівня цін на неї, зменшення рівня зайнятості в АПК, тінізація ринку тощо. Це стосується, передусім, дрібних фермерських господарств, щодо більшості яких, крім того, характерна відсутність необхідних потужностей для зберігання зерна, недостатність фінансових ресурсів для фінансування вартості послуг елеваторів та транспортування зерна до портів. Отже, в умовах офіційно загальнодоступного й необмеженого експорту⁶ звичайний

дрібний фермер не може реалізувати право на експорт й отримати усі вигоди від нього, адже змушений реалізовувати зерно зернотрейдерам (які мають в своєму розпорядженні необхідні об'єкти інфраструктури) відразу після його збирання, коли ціни на нього є відносно невисокими. Відтак, він втрачає лівову частку прибутків, які могли бути ним отримані у випадку більш пізньої реалізації зерна. Причиною цього є нерозвинена та недосконала інфраструктура зернового ринку, існуючі бюрократичні обмеженнями, а також штучні обмеження й «правила гри», встановлені «лідерами» ринку. Результатом по суті «монопольного» (з точки зору доступності об'єктів інфраструктури ринку зерна) положення великих зернотрейдерів, мовчазно схваленого з боку уряду (адже надвисокі прибутки у валюті є дієвим засобом «закриття» діри в бюджеті), є, головним чином, їх збагачення, яке майже ніяк не позначається на рівні інвестицій в розвиток інфраструктури ринку зерна та підтримці виробників зернової продукції. Більш того, збереження такого стану речей й недопущення ефективних інвесторів на ринок вигідне як зернотрейдерам, так і уряду з погляду на вже названі причини.

Поліпшення ситуації вимагає здійснення системних заходів державного регулювання. Передусім, необхідним виявляється залучення інвесторів, насамперед іноземних, які були б дійсно зацікавлені в розвитку інфраструктури зернового ринку. Це потребує серйозної перебудови ринку зерна, перерозподілу сфер впливу на ньому (що переводить проблематику відкритості ринку зернових в коло політичних питань) та впровадженні дієвих інструментів бюджетно-податкового стимулювання інвестицій.

Задля підвищення продуктивності сільгоспвиробництва виділення бюджетних коштів для розвитку сільських територій повинно здійснюватися, з одного боку, з урахуванням соціально-економічних, природно-кліматичних, техніко-технологічних тощо особливостей відповідних територій. А з іншого – на підґрунті самостійності територіальних громад у визначенні напрямків свого подальшого розвитку.

Суттєвого посилення потребує державна підтримка дрібних фермерів, яка повинна здійснюватися в напрямку посилення забезпеченості їх власними сільськогосподарською технікою та енергетичними потужностями, що надасть змогу збільшити продуктивність у виробництві продукції; сучасними елеваторами, необхідними для збереження врожаю як для наступних посівних кампаній,

⁵ За операціями: із зерновими і технічними культурами – 85% ПДВ спрямовується до бюджету, 15% – на спецрахунок; з продукцією тваринництва – 20% та 80% відповідно; іншими операціями – 50% та 50% відповідно.

⁶ Згідно чинного законодавства у 2016 р. ліцензуванню підлягають операції з товарами, затвердженими Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2016 рік» № 1176 від 30 грудня 2015 р.

так і утримування його на елеваторі задля продажу його зернотрейдерам в період найбільш вигідних цін. Серед заходів державної підтримки, що можуть суттєво поліпшити становище дрібних фермерів, – не лише прямі бюджетні дотації, але й бюджетні гарантії за кредитами або часткове погашення кредитів, залучених такими сільгоспвиробниками у зв'язку з виробничими потребами. Також, щодо цієї групи сільгоспвиробників доцільно зберегти податкові пільги, які є суттєвим джерелом їх фінансової підтримки, адже формують необхідне джерело обігових коштів та інвестицій, необхідних для фінансування виробничих потреб.

Висновки із цього дослідження. Продумана державна політика на зерновому ринку дозволить суттєво поліпшити результати його функціонування та посилити вагу України на світовому ринку як світового постачальника продовольства. Тому економічно обґрунтовано видається необхідність тимчасової відмови від прямої державної підтримки низькопродуктивних та збиткових виробництв, продукція яких суттєво програє за рівнем конкурентоспроможності порівняно з іноземними аналогами, що лише поглиблює проблему виснаження бюджету. «Зробивши ставку» на стимулювання та підтримку зернової галузі, яка станом на сьогодні має необхідний стартовий потенціал для задоволення внутрішнього та зовнішнього попиту у якісній та безпечній

продукції, Україна може закласти підвалини майбутнього сталого економічного зростання та розвитку. Однак при цьому політика стимулювання експорту зерна не повинна мати ціллю «закриття» діри в бюджеті за рахунок отримання надвисоких прибутків у валюті, отриманих в результаті вивезення високих обсягів врожаю, що вирощений екстенсивним шляхом. Держава повинна підтримувати та стимулювати ефективне землекористування (яке не призводить до виснаження ґрунту, надмірного використання мінеральних добрив та погіршення якості земельних ресурсів).

Державна політика на ринку зернової продукції повинна реалізовуватися в складі системи заходів, що мають на меті:

- залучення ефективних інвесторів, зокрема іноземних, дійсно зацікавлених у розвитку зернової інфраструктури;
- посилення відкритості й прозорості експорту зернових;
- підвищення самостійності територіальних громад у визначенні напрямків використання бюджетних інвестицій та дотацій;
- обмеження сфери застосування податкових пільг (які мають бути збережені переважно щодо дрібних фермерів);
- підтримку дрібних фермерів за рахунок застосування методів прямої (державні дотації) та непрямої (податкові пільги, державні гарантії за кредитами, пільгове кредитування, часткове погашення кредитів тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банєва І. О. Регулювання інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств аграрної сфери регіону / І. О. Банєва // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 3. – С. 15 21.
2. Аграрний сектор України на шляху до євро інтеграції : монографія ; за ред. О. М. Бородіної. – Ужгород: ІВА, 2006. – 496 с.
3. Гайдучський П. І. Структурні перекося і ризики в АПК / П. І. Гайдучський // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 38 46.
4. Дзюбенко Т. Г. Розвиток інфраструктури та логістики зернового ринку України / Т. Г. Дзюбенко // Економіка АПК. – 2014. – № 9. – С. 64 68.
5. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи / Ю. О. Лупенко // Науковий вісник Мукачівського державного університету : Серія Економіка. – 2015. . Випуск 2(4) ; Частина 2. – С. 30 34.
6. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
7. Маханьова Ю. Пріоритети розвитку АПК України для стимулювання зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією в умовах асоціації з ЄС / Ю. Маханьова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 49. – С. 28 35.
8. Оносова І. А. Проблеми експорту зерна в контексті недосконалості сучасної інфраструктури зернового ринку України / І. А. Оносова // Праці Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2013. – Вип. 13. – Т. 1. – С. 187 195.

9. Осташко Т. О. Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів : монографія / Т. О. Осташко, Л. Ю. Волощенко-Холда ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2011. – 224 с.
10. Потапова Н. А. Агрологістика в системі ефективного зернового ринку України / Н. А. Потапова, О. В. Яремчук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 2(26). – 165-170.
11. Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-13.
12. Тулуш Л. Стратегічні напрями бюджетного регулювання розвитку агропромислового виробництва в Україні // Л. Д. Тулуш, О. Д. Радченко // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 81–90.
13. The worldbank : Data [Electronic resource]. – Access mode : <http://data.worldbank.org/indicator>.
14. Офіційний сайт Державної служби статистики України – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua.w.ukrstat.gov.ua>.
15. Маслак О. Логістика експорту зерна в Україні / О. Маслак // Видання «Пропозиція – Головний журнал з питань агробізнесу. – Режим доступу : <http://propozitsiya.com/ua/logistika-eksportu-zerna-v-ukrayini>.
16. Науменко Д. Логістика зернових в Україні: бар'єри для росту експорту / Д. Науменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/economics/2016/08/15/342521_logistika_zernovih_ukraini.html.
17. Government expenditure on agriculture [Electronic resource]. – Access made : <http://www.fao.org/economic/ess/ess-economic/expenditure/en>.
18. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.